

This is an electronic reprint of the original article. This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Att navigera i ett komplext landskap av texter

Westerlund, Anders

Published in:

Arena : medlemsblad för Svenska modersmåsläraryforeningen i Finland r.f

Published: 01/01/2021

Document Version

Final published version

Document License

Publisher rights policy

[Link to publication](#)

Please cite the original version:

Westerlund, A. (2021). Att navigera i ett komplext landskap av texter. *Arena : medlemsblad för Svenska modersmåsläraryforeningen i Finland r.f.*, (1), 37-38. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021100650034>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Att navigera i ett komplext landskap av texter

Marte Blikstad-Balas och Johan L. Tønnesson: *Inn i sakens prosa*.

Universitetsforlaget 2020, 196 sidor.

I avsnittet om modersmål och litteratur i årskurs 7–9 slår den nuvarande läroplanen med en lätt kryptisk formulering fast att ”valet av texter ska gå i riktning mot samhällsorienterande texter och texter som används i studie- och arbetslivet”. Jaha, varför duger inte romaner, noveller och dikter längre, suckar måhända skönlitteraturens apologeter reflexmässigt.

Av tradition har dikotomin fakta–fiktion spelat en stor roll i undervisningen. De skönlitterära texterna har lästs och analyserats på ett helt annat sätt än exempelvis argumenterande texter. I efterordet till den norska boken *Inn i sakens prosa* anlägger Jan Grue emellertid ett annat perspektiv på skillnaden mellan sakprosa och skönlitteratur: ”Sakprosa er ikkeskjønnlitteraturens motsats, men et annet, noenganger subtilt forskjellig perspektiv, en annen måte å se verden på, men fremdeles gjennom språk.”

Men hur ska då sakprosa definieras? Marte Blikstad-Balas och Johan L. Tønnesson som är författarna bakom *Inn i sakens prosa* ansluter sig till den här beskriv-

ningen: ”Sakprosa er tekster som adressaten har grunn til å oppfatte som direkte ytringer om virkeligheten.” Det är en intressant definition som inte i första hand säger något om sakprosatexten i sig utan om läsarperspektivet: En och samma text kan av en läsare läsas som en skönlitterär skildring, medan en annan läser den som en verklighetsbaserad, dokumentär text.

Två huvudtyper av sakprosa kan urskiljas. Bakom den litterära sakprosan står en individ som till sitt förfogande har en rad litterära verkningsmedel. I den funktionella sakprosan är det snarare en institution av något slag som talar, till exempel i generer som bruksanvisning, lagtext, protokoll eller valreklam.

Författarna ser, med en metafor, sakprosan som ”en del av samfunnets grunnleggende infrastruktur”. Vi omges av och använder oss av texter från morgon till kväll – tänk vidgat textbegrepp! – men ändå får sakprosan förvånansvärt liten uppmärksamhet i skolan. Den tas för given, den bara finns där. Medan läromedel ställer öppna frågor till

skönlitterära texter används sakprosan ofta bara för att få svar på faktafrågor.

Analytiska frågor

I sin bok behandlar Blikstad-Balas och Tønnesson ett varierat utbud av sakprosagenrer och ger exempel på flera olika analysmodeller som är anpassade för skolorbruk. Inledningsvis presenterar de tolv lika användbara som generella frågor som kan ställas till vilken sakprosatext som helst. Summariskt sammanfattat är det första uppdraget i en analys att undersöka ramarna för texten, både den breda, kulturella kontexten och den specifika situationkontexten. Vad är det som skiljer den kontexten från vår egen? Sedan går de in på genre, medier och modaliteter, samt på mottagandet i textens samtid.

Aristoteles och hans ethos, logos och pathos får givetvis också komma med, kompletterad med en granskning av språkhandlingar och texttyper. Användningen av metaforer och intertextualitet utgör egna punkter i analysmodellen. Den avslutas med frågan

om vilka röster som finns i texten och vilka modelläsare man kan urskilja. Författarna utgår från att de flesta sakprosatexter är flerstämmiga, i den bemärkelsen att de kan rikta sig till olika målgrupper samtidigt – och att olika läsare också kan läsa in olika budskap i en och samma text.

I sju kapitel ger sig Blikstad-Balas och Tønnesson därefter i kast med att analysera samtida sakprosa, i form av allt från en populärvetenskaplig bok till dataspel och lagtext. De flesta exemplen är av naturliga skäl norska, men analyserna är trots det givande även för läsare utanför Norge.

Beroende på text använder författarna fördomsfritt olika analysverktyg när de demonstrerar hur olika sakprosatexter är uppbyggda och hur de fungerar. En rapport som elever skrivit efter att ha forskat om varför plättar får ett annat mönster på den sida som steks senare analyserar de utgående från kriterier för vetenskapliga artiklar. En kontroversiell text om ön Sommarøy som ville utropa sig till en tidlös zon blir utgångspunkten för en diskussion om hur kultur- och situationskontext spelar in när en text läses som pressmeddelande, marknadsföring eller falsk nyhet.

Kapitlet om dataspel fokuserar på användningen av olika modaliteter och framför allt på olika former av produktplacering. Ett tal av den norske kungen där han hyllade det mångkulturella Norge illustrerar flerstämmighet i sakprosa. En mening som "Nordmenn tror på Gud, Allah, Altet og Ingenting" kan, beroende på läsarens ståndpunkt, tolkas som allt från att kungen sviker den kristna nationen, till att han bejaktar

panteism eller jämställer ateister och troende. Och den åhörare som tog del av hela talet live i en park i Oslo tolkar in ett helt annat budskap än den som ser en snutt av det i ett invandrarkritiskt flöde på sociala medier.

Ett tänkvärt kapitel gör en ingående analys av ett debattinlägg om köpstopp och ser vad som händer i en klass i årskurs åtta som arbetar med texten. Författarna är kritiska mot att läraren i första hand fokuserar på formfrågor och textens struktur. Visserligen är det nyttigt att granska vad som är sakargument och vad som är känslöargument, men när analysen reduceras till en jakt på retoriska grepp tappas innehållet bort. Eleverna i klassen ges inte chansen att *diskutera* ämnet konsumtion och hållbar utveckling.

Källkritik

Ett högaktuellt tema som tangeras ett flertal gånger i boken är källkritik. Ett viktigt argument för att behandla sakprosa i undervisningen har att göra med skolans uppdrag att främja kritiskt tänkande. Men – och det här är min reflektion – källkritik i skolan reduceras alltför ofta till rätt banal faktagranskning. Är det här påståendet rätt eller fel, sanning eller lögn?

Det som Blikstad-Balas och Tønnesson betonar är kontextens avgörande betydelse: "Noe av det første vi bør gjøre hvis vi skal lese en tekst kritisk, er å identifisere avsenderen og vurdere dennes troverdighet og eventuelle motiver utover det som står i teksten."

Det är bra att elever tränas att granska detaljer, som om en webbsida har kontaktuppgifter eller om det finns info om när den blivit uppdaterad. Men den övergripande frågan borde alltid vara vem som är avsändare *och* vilket syfte avsändaren har med texten.

I vilken utsträckning vi kan inhämta kunskap om världen på något annat sätt än genom språket är en djupt filosofisk fråga. Men faktum kvarstår att språket i vilket fall som helst spelar en oerhört central roll – och då inte minst i form av sakprosa. I efterordet till *Inn i sakens prosa* skriver Jan Grue att "studiet av sakprosa gjør verden både rikere og mer forståelig". Om vi ser svenska och litteratur som ett livskunskapsämne är skönlitteratur och sakprosa därför lika relevanta att använda och behandla i undervisningen.

TEXT: ANDERS WESTERLUND